

УДК 336.02(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-105-114>

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Варналій З. С.,
Білик Р. Р.,
Хмелевський М. О.

Розкрито сутність та зміст соціальної безпеки, досліджено системні проблеми та шляхи забезпечення соціальної безпеки України в умовах глобалізації та євроінтеграції, здійснено аналіз особливостей чинників забезпечення соціальної безпеки України на сучасному етапі розвитку держави. Обґрунтовано, що соціальна безпека держави, в узькому розумінні слова, це ступінь (рівень) захищеності національних інтересів населення в соціальній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз, а соціальна безпека держави, в широкому розумінні слова, це стан розвитку держави, за якого держава здатна захистити від внутрішніх та зовнішніх загроз та забезпечити гідний і якісний соціальний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти всебічному розвитку людського капіталу.

Визначено, що соціальні виклики безпеки України посилилися, особливо за напрямками відтворення населення та трудового потенціалу, функціонування соціальної сфери та ринку праці, доходів і зайнятості населення. Обґрунтовано, що зазначені виклики призводять до погіршення умов праці та зниження матеріального достатку, депопуляції та старіння нації, поширення бідності та розширення матеріального становища громадян, зниження соціальної захищеності населення, посилення настроїв незадоволеності життям і соціальною політикою влади.

Доведено, що державну політику у сфері конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС, зокрема в частині регулювання міграційних процесів, слід спрямувати на досягнення мети системного розвитку людського капіталу та впроваджувати за напрямками: забезпечення демографічної безпеки, модернізація системи охорони здоров'я, відновлення системи якості освіти, збереження культурних цінностей, становлення конкурентоспроможного ринку праці, покращення доступності житла, розбудова соціальної інфраструктури, системне соціальне страхування населення.

Ключові слова: соціальна безпека, економічна безпека, національна безпека, загрози соціальній безпеці, стан соціальної безпеки, забезпечення соціальної безпеки.

СОЦИАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ: СУЩНОСТЬ, ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Варналий З. С.,
Билик Р. Р.,
Хмелевский Н. А.

Раскрыта сущность и содержание социальной безопасности, исследованы системные проблемы и пути обеспечения социальной безопасности Украины в условиях глобализации и евроинтеграции,

осуществлено анализ особенностей факторов обеспечения социальной безопасности Украины на современном этапе развития государства. Обосновано, что социальная безопасность государства, в узком смысле слова, это степень (уровень) защищенности национальных интересов населения в социальной сфере от внутренних и внешних угроз, а социальная безопасность государства, в широком смысле слова, это состояние развития государства, при котором государство способно защитить от внутренних и внешних угроз и обеспечить достойный и качественный социальный уровень жизни населения независимо от возраста, пола, уровня доходов, способствовать всестороннему развитию человеческого капитала. Определено, что социальные вызовы безопасности Украины усилились, особенно по направлениям воспроизводства населения и трудового потенциала, функционирования социальной сферы и рынка труда, доходов и занятости населения. Обосновано, что указанные вызовы приводят к ухудшению условий труда и снижению материального достатка, депопуляции и старения нации, распространению бедности и расслоения материального положения граждан, снижение социальной защищенности населения, усиление настроений недовольства жизнью и социальной политикой власти. Доказано, что государственную политику в сфере конвергенции системы социальной безопасности Украины и ЕС, в частности в части регулирования миграционных процессов, следует направить на достижение цели системного развития человеческого капитала и внедрять по направлениям: обеспечение демографической безопасности, модернизация системы здравоохранения, восстановление системы качества образования, сохранения культурных ценностей, становления конкурентоспособного рынка труда, улучшение доступности жилья, развитие социальной инфраструктуры, системное социальное страхование населения.

Ключевые слова: социальная безопасность, экономическая безопасность, национальная безопасность, угрозы социальной безопасности, состояние социальной безопасности, обеспечения социальной безопасности.

SOCIAL SECURITY OF UKRAINE: SUMMARY, PROBLEMS AND WAYS OF ENSURING

Varnalii Zakharii,
Bilyk Rostislav,
Khmelevskiy Mykola

The essence and content of social security are revealed, the systematic problems and ways of providing social security of Ukraine in the conditions of globalization and European integration are investigated, the analysis of the generalities of factors of social security of Ukraine at the current stage of state development is made. It is substantiated that the social security of the state, in the narrow sense, is the degree (level) of protection of national interests of the population in the social sphere from internal and external threats, and social security of the state, in the broad sense, is a state of development of the state for which the state is able to protect from internal and external threats and to ensure a decent and quality social standard of living of the population, regardless of age, gender, income level, to promote the full development of human capital. It is determined that the social challenges of Ukraine's security have intensified, especially in the areas of population reproduction and labor potential, functioning of the social sphere and labor market, income and employment of the population. It is substantiated that these challenges lead to deterioration of working conditions and decrease of material well-being, depopulation and aging of the nation, spread of poverty and disintegration of financial position of citizens, decrease of social protection of the population, increase of dissatisfaction with the life and social policy of the authorities. It is proved that the state policy in the field of convergence of the social security system of Ukraine and the EU, in particular with regard to regulation of migration processes, should be aimed at achieving the goal of systematic development of human capital and implemented in the following areas: ensuring demographic security, modernization of the health care system, restoration of the quality system education, preservation of cultural values, becoming a competitive labor market, improving housing affordability, building social infrastructure, systemic social insurance population.

Key words: social security, economic security, national security, threats to social security, social security status, provision of social security.

JEL Classification: H53, H56, J32, I38

Постановка проблеми. В умовах трансформаційної економіки питання про забезпечення соціальної безпеки, як складової національної безпеки держави, виступає головним пріоритетом державної соціальної політики. В останні роки пріоритетними цілями та завданнями у цій сфері вважалися наступні: поліпшення якості життя громадян України, подолання бідності; ліквідація «зрівнялівки» та дискримінації у пенсійному забезпеченні; гармонізація трудових відносин; забезпечення кожному громадянину гарантованого переліку безоплатних медичних послуг; підтримка становлення духовно та фізично здорової, матеріально забезпеченої та соціально благополучної сім'ї; створення умов для подолання демографічної кризи та досягнення постійного демографічного розвитку; попередження трудової міграції тощо. Виконання цих завдань було переважно розраховане на використання коштів державного бюджету й систему соціальних заходів інституціонального характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної безпеки держави розглянуто в працях вітчизняних науковців серед яких: Галушка З. І. [3], Гошовська В. А. [4], Завора Т. М. [10], Іляш О. І. [6], Куценко В. І. [7], Ляшенко О. М. [8], Новікова О. Ф. [9], Онищенко В. О. [10], Пирожков С. І. [11], Удовіченко В. П. [7],

Чепурний О. В. [10] та інші. Незважаючи на значну кількість наукових доробок проблема соціальної безпеки України у сучасних умовах потребує подальших досліджень у напрямі формування ефективної системи забезпечення соціальної безпеки держави, особливо в умовах глобалізації та євроінтеграції, що обумовлює постановку мети дослідження.

Метою статті є визначення сутності, системних проблем та шляхів забезпечення соціальної безпеки України в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Предметом дослідження є система забезпечення соціальної безпеки України на сучасному етапі.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний та інші, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі соціальної безпеку розглядають у різних ракурсах: як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз [3, 4]; як соціальний ідеал стабільного суспільства, його життєво важливі соціальні інтереси та цінності, а також соціальні норми, як сукупність умов стабільного розвитку, до яких належать: забезпечення високого рівня зайнятості населення, в т.ч. самозайнятого у підприємницькій діяльності; формування ресурсної бази розвитку для наступних поколінь; забезпечення належного рівня життя та доходів населення; надання соціальних гарантій працюючим [5] тощо.

Існує також поняття соціальної безпеки держави, яке описується певними показниками, до яких, наприклад, відносяться: а) соціальна незалежність в структурі міжнародного співробітництва (забезпеченість ліками); б) стабільність та стійкість системи соціального захисту у періоди реформування економіки; в) здатність системи соціального захисту до системного саморегулювання, розвитку та вдосконалення; г) забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. Отже, більшість наукових підходів концентруються увагу на розв'язанні тих чи інших проблем соціального захисту і, як правило, пов'язуються із проблемою обмеженості бюджетних ресурсів.

Під впливом сучасної соціально-економічної кризи розв'язання соціальних проблем стало ще більш важливим і ще менш реальним. Досвід соціалізації економіки показав, що забезпечення соціальної безпеки вимагає системного підходу до її формування й забезпечення механізмів функціонування. Завдання розробки моделі соціальної безпеки й вивчення механізмів, які забезпечують її постійне відновлення / відтворення набуває все більшої актуальності [2].

Аналізуючи вплив на її забезпечення розвитку багатofакторних глобальних, національних [11], регіональних проблем [10], економісти почали визначати соціальну безпеку як захищеність від цих загроз. Як правило, загрозу становить не лише саме явище, а насамперед системні чинники, що його зумовлюють й призводять до неефективності впровадження державної соціальної політики, невідповідності між визначеними соціальними пріоритетами та ходом реформування економіки країни.

Соціальну безпеку належить розуміти як об'єктивну економічну дійсність, притаманну сучасній соціалізованій економіці, яка виражає її внутрішню суть, соціальну направленість розвитку суспільства, економічні й соціальні цілі держави, прагнення широких верств населення. У її досягненні важлива роль належить не лише державі, а й господарським суб'єктам, громадським організаціям і кожному громадянину. Це поняття передбачає функціонування системи відносин між державою, суб'єктами господарювання і громадянським суспільством щодо мобілізації та використання ресурсів, необхідних для соціального захисту всіх груп населення, що дозволяє узгоджувати економічні інтереси як основу стабільності суспільства. Соціальна безпека – це результат цілеспрямованої взаємодії усіх соціальних суб'єктів, кожний з яких несе соціальну відповідальність на своєму рівні.

Соціальна безпека виступає як результат процесів соціалізації, характеризує стан суспільного виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури тощо. Головні структурні елементи соціальної безпеки наведені на рис. 1.

Отже, перелік структурних елементів, поданих на рисунку 1, показує, що поняття соціальної безпеки дуже широке й означає збалансованість існування людини в усіх сферах суспільного життя (політичній, соціально-психологічній, культурній, демографічній, екологічній тощо). Соціальна безпека повинна постійно відтворюватися, причому на більш високому рівні. У ході відтворення мають узгоджуватися та реалізуватися соціальні інтереси, спрямовані на реалізацію системи потреб у благополучному існуванні, відтворенні й розвитку людини, суспільства і держави. Вони базуються на фундаментальних цінностях, прагненнях та потребах людей. Гарантування соціальної безпеки на усіх рівнях можна характеризувати як можливість реалізації системи соціальних інтересів.

Соціальна безпека як економічна категорія виражає систему економічних відносин, притаманних соціалізованій економіці, пов'язаних із соціальною відповідальністю держави, корпорацій, господарських суб'єктів і громадянського суспільства за підтримання соціальної захищеності населення та соціальної стабільності у суспільстві. Її можна представити як систему з усіма притаманними будь-якій системі елементами: взаємозалежністю і підпорядкованістю структурних елементів і підсистем; існуванням зовнішніх і внутрішніх загроз; входів і виходів з їхніми індикаторами.

Модель системи соціальної безпеки відповідно до сучасної теорії систем необхідно розглядати у взаємозв'язку та взаємодії її підсистем (адаптаційної, інформаційної, цільової, функціональної, підсистеми

оцінки рівня соціальної безпеки та суб'єктної підсистеми), кожна з яких включає свої специфічні елементи, що забезпечують відновлення та функціонування всієї системи.

Рисунок 1. Структурні елементи соціальної безпеки держави

Джерело: авторська розробка.

Система соціальної безпеки, як і більшість систем, є відкритою, оскільки на неї здійснюють вплив фактори зовнішнього середовища (глобальні, державні, конкурентні, науково-технічні, соціально-психологічні тощо). Адаптаційна підсистема, сприймаючи ці зміни, реагує змінами в організаційній структурі, в системі рушійних сил розвитку, відносинах власності, механізмах соціальної відповідальності, господарському законодавстві. Адаптаційна підсистема – це механізм пристосування до змін зовнішнього середовища. Показником її відповідності системі соціальної безпеки може служити гнучкість (ступінь пристосовуваності) механізмів соціального управління до вимог зовнішнього середовища.

Враховуючи нелінійність соціально-економічних змін для визначення оцінки нестабільності зовнішнього середовища важливо передбачити певні кроки, а саме: а) визначити, які з факторів будуть найменш стабільними; б) приблизно визначити рівень звичності подій, темп змін та очікуваність майбутнього. Алгоритм цього кроку може пов'язуватися з можливою реакцією на ці зміни.

Прикладом такого аналізу може слугувати шкала І. Ансоффа, яку він вперше застосував для аналізу нестабільності фірми у ринковому середовищі [1]. По аналогії, всі події, що впливають на соціальну безпеку, класифікуватимуться так: звичні, в межах здобутого досвіду; несподівані, але які мали аналогію; зовсім несподівані. Такі зміни можуть наставати повільніше, ніж реакція суспільства на них, у відповідності з реакцією різних суб'єктів або швидше, ніж адекватна реакція.

По суті, соціальна безпека трансформаційного суспільства – це реальні результати процесів соціалізації, які були спрямовані на створення нової системи соціальної захищеності, ринкової організаційної культури, формування нових власників, їх ринкових взаємовідносин, зміну соціальної структури суспільства, розширення можливостей усіх громадян у досягненні особистого успіху шляхом залучення до їх до тих організаційних структур і процесів, де вони можуть самореалізуватися, вийти на більш високий рівень реалізації потреб та інтересів.

Таким чином, ми можемо дати визначення поняття «соціальна безпека держави». Соціальна безпека держави, в узькому розумінні слова, це ступінь (рівень) захищеності національних інтересів населення в соціальній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз. Соціальна безпека держави, в широкому розумінні слова, це стан розвитку держави, за якого держава здатна захистити від внутрішніх та зовнішніх загроз та

забезпечити гідний і якісний соціальний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти всебічному розвитку людського капіталу.

Оцінка стану соціальної безпеки також має бути комплексною, охоплювати оцінки або критерії: стану добробуту та рівня життя; стабільності соціальних взаємин та організаційної структури; показники організаційної культури суспільства; наявності умов запобігання і розв'язання соціальних конфліктів; позбавлення економічного підґрунтя процесів десоціалізації суспільства.

Невирішені проблеми соціального та економічного розвитку України на сучасному етапі розвитку національного господарства, підсилені різко негативними та гострими наслідками військової та політичної нестабільності, супроводжуються глибокими соціально-економічними суперечностями та загостренням масштабних соціальних та економічних проблем, що негативно позначається на системі соціальної безпеки держави, особливо в умовах геостратегічних викликів.

Актуальність проблеми посилюється тим, що в Україні система соціальної безпеки формується лише фрагментарно, не системно і не комплексно, без достатнього науково-прикладного обґрунтування та дотримання базових принципів економічно та соціально розвинених держав, зокрема ЄС [6]. Як наслідок, в соціальній сфері накопичуються негативні явища і тенденції, які виявляються у критичних деформаціях соціального та економічного розвитку, окремих областей, районів, сільських та віддалених територій (з формуванням загроз деградації та депопуляції, нарощуванням екологічних проблем), деформаціях соціальної структури, економічній активізації, соціально-культурній деградації та слабкій соціальній захищеності людини. Гарантування соціальної безпеки України об'єктивно потребує глибокого дослідження на засадах системного підходу у функціональних сферах, розвитку базових видів економічної діяльності, зайнятості населення, міграційної та демографічної безпеки [7].

Наближення вітчизняних соціальних стандартів до країн ЄС в процесі євроінтеграції, просторово-структурна зв'язаність та вирівнюваність елементів формування і розвитку системи соціальної безпеки є необхідною умовою модернізації та осучаснення економіки, формування системи соціальної захищеності особи за європейськими підходами, принципами та нормами, економічного зростання, дестабілізація якої може призвести до суттєвих негативних соціальних, а в подальшому – економічних наслідків для більшості територій нашої держави [8].

Усе це актуалізує проблему розроблення механізмів та інструментів державної політики вирівнювання критичних просторово-структурних деформацій формування системи забезпечення соціальної безпеки України в умовах повоєнного та після кризового відновлення національного господарства і конвергенції нашої держави до європейських принципів стандартів соціального забезпечення, функціонування і розвитку економіки. Зволікання з її вирішенням ускладнюватиме і відтермінуватиме процес інтеграції України до ЄС.

Для України характерні нижчі значення ключових індикаторів людського розвитку в порівнянні з більшістю країн ЄС, що об'єктивно перешкоджає євроінтеграційним та євроатлантичним прагненням України, є підтвердженням реальних проблем у сфері формування та ефективного використання людського потенціалу. Як причиною, так і наслідком цих тенденцій є несформованість якісної та повноцінної системи соціальної безпеки держави [9].

Нерівномірності систем соціальної безпеки України та ЄС призводять до послаблення національної безпеки України (передусім з причин погіршення інтелектуально-кадрового та трудового потенціалу нації, обмеження ресурсного забезпечення та зниження рівня конкурентоспроможності економіки, пригнічення соціальної та інвестиційної привабливості територій), але й загрозливі для Європи в цілому через загострення на континенті проблем бідності, недостатньо регульованої міграції, зниження рівня доходів населення, недовикористання потенціалу зайнятості і споживання на внутрішньому ринку однієї з найбільших країн Європи.

Зміна ситуації, формування та реалізація моделі соціальної безпеки України об'єктивно потребує глибокого дослідження на засадах системного підходу у функціональних сферах, розвитку базових видів економічної діяльності, зайнятості населення, міграційної та демографічної безпеки.

Окрім того, уточнення вітчизняних соціальних стандартів в процесі євроінтеграції, просторово-структурна зв'язаність та вирівнюваність елементів формування і розвитку соціальної безпеки держави є необхідною умовою модернізації та осучаснення економіки, формування системи соціальної захищеності особи за європейськими підходами, принципами і нормами, дестабілізація якої може призвести до суттєвих негативних соціальних, а в подальшому – економічних наслідків для територій.

Позитивно, що на сьогодні в центрі наукових дискусій опинилися складні теоретико-методологічні та прикладні проблеми управління соціально-економічними процесами на базі ефективної соціальної політики, стратегічного розвитку соціальної сфери, дотримання балансу та захищеності інтересів людини та суспільства, становлення європейських принципів стандартів соціального забезпечення і безпеки. Основою розробки нових теоретично-методологічних і прикладних рішень є положення теорії безпеки, теорії систем, соціального та людського розвитку, інституціоналізму, ризиків, соціального конфлікту.

На відміну від розроблених теорій та результатів попередніх досліджень, соціальну безпеку необхідно розглядати як якісну характеристику, невід'ємну властивість таких взаємопов'язаних елементів, як безпека відтворення населення та використання трудового потенціалу, функціонування соціальної сфери, розвитку праці та міграції населення, організаційно відокремлених одиниць соціальної безпеки. Соціальна безпека визначається сукупністю взаємодій її складників на регіональному та місцевому рівнях, які рекурсивно

забезпечують єдність у просторі й часі життєво важливих інтересів особи, суспільства, господарських агентів та держави, специфікують межі цілісності, стан і характеристику міри досягнення оптимального рівня безпеки функціонування, відтворення і розвитку територій.

З огляду на зазначене є всі підстави констатувати про системність і комплексність проблеми політики формування і реалізації моделі соціальної безпеки, а, через це, стверджувати, що її ефективність можлива лише на засадах відповідної подальшої інституціоналізації. Інституціоналізація в аналізованій сфері здатна, по-перше, сформувати єдині та прозорі, визнані всіма суб'єктами нормативно-правові, а також статусні (формальні та неформальні) правила та умови поведінки; по-друге, забезпечувати якісне планування розвитку ситуації, впровадження запланованих змін, а також гарантувати незворотність цих процесів; по-третє, збалансовувати поступ елементів державної, публічної та приватної інфраструктури в соціальній сфері; по-четверте, підсилити дію не лише законодавчих, але й інших інститутів; по-п'яте, сформувати систему з елементів інституціоналізації, яка, закономірно, більш стійка до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, характеризується високим рівнем природності та резистентності до загальної політико-економічної ситуації в країні та її регіонах, дії факторів глобалізації.

Таким чином, саме інституціоналізація є найбільш надійною і якісною, стратегічно вивіреною основою і напрямом формування та реалізації моделі соціальної безпеки України. При цьому, її концептуальний зміст полягає у тому, що це методологічно упорядкований процес ідентифікації, визначення та зміни (в разі коригування у відповідності до нових умов внутрішнього і зовнішнього середовища, викликів та загроз, чинників соціального розвитку), закріплення в рамках єдиної системи формальних і неформальних норм, правил, статусів, інститутів, інституцій та їх ролей, характеристики та взаємозв'язки яких орієнтовані на повноцінну, комплексну і збалансовану, узгоджену між собою реалізацію функцій управління системою соціальної безпеки.

Проведення порівняльних характеристик ключових індикаторів соціальної безпеки з країнами ЄС дозволяє підтвердити існування та нарощування в Україні критично загрозливих викликів соціальної безпеки. Наприклад, для України характерні проблеми за головними параметрами ринку праці та низькі значення рівня доходів населення (табл. 1). Якщо в Україні рівень середньомісячного доходу в розрахунку на одного члена домогосподарства у 2017 р. складав 96 євро, тоді у країнах ЄС середнє значення відповідного показника – 1702 євро, що у 17,7 раза більше. Зокрема, найвищий показник у європейських домогосподарств в Люксембурзі (2618 євро), Німеччині (2318), Австрії (2222), Франції (2077), а найнижчий – Болгарії (920), Латвії (1120), Греції (1211).

Таблиця 1. Соціальна безпека України та ЄС у 2017 р.: параметри ринку праці та зайнятості

Країни		Показники							
		Рівень середньомісячного доходу у розрахунку на одного члена домогосподарства, євро	Мінімальна заробітна плата на кінець року, євро	Рівень диференціації мінімальної до середньомісячної заробітної плати, %	Індекс зростання вартості робочої сили	Частка працівників, які отримували менше ніж 105,0 % від встановленого національного рівня мінімальної заробітної, %	Частка заробітної плати у доходах населення, %	Рівень зайнятості (за методологією Міжнародної організації праці (МОП)), %	Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці (МОП)), %
Україна		96	108	48,0	5,5	3,0	61,0	64,2	10,1
ЄС-28	в середньому по країнах	1702	856	53,0	2,1	5,0	76,0	71,1	8,3
	максимальне значення	2618	1999	64,0	15,1	19,0	91,4	81,2	25,9
	мінімальне значення	920	261	39,0	0,2	0,0	66,8	63,9	4,1

Джерело: складено за [9, 12, 13, 14, 15]

Відмітимо, що на початок 2018 р. мінімальна місячна заробітна плата у країнах ЄС перебувала в межах від 261 євро (у Болгарії) до 1999 євро (у Люксембурзі). Щодо України, у перерахунку в євро валюту, мінімальна заробітна плата на місяць становила 108 євро, що майже у 2,5 раза менше від мінімального її значення серед країн ЄС, та у 24,2 раза менше від максимального значення.

Якщо частка мінімальної заробітної плати у середньому заробітку у країнах ЄС становить в межах від 39,0 % (в Естонії, Ірландії) до 64,0 % (у Португалії, Словенії), то в Україні відповідне співвідношення – 48,0 %. У підсумку, як рівень доходу, так і мінімальної заробітної плати в Україні значно поступаються й найнижчим значенням цих показників у всіх країнах ЄС.

У 2017 р. рівень зайнятості населення в Україні становив 64,2 %, тоді як в ЄС – в середньому 71,1 % (на 6,9 в. п. більше), а максимальне значення склало 81,2 % (на 17,0 в. п. більше). Щодо країн ЄС, то найвищий рівень зайнятості населення зафіксовано у Швеції (81,2 %), Німеччині (78,7), Великобританії (77,6), Данії (77,4), а найменший – Греції (56,2), Хорватії (61,4), Італії (61,6).

Поступалася Україна й за рівнем безробіття (причому це офіційні дані, коли реальні – значно гірші), а також часткою заробітної плати у доходах населення. Зокрема, за остатнє десятиліття рівень безробіття у 28 країнах-членах ЄС найнижчий (8,3 %). Серед держав-членів найнижчий рівень безробіття спостерігався у Чехії (2,4 %), Німеччині та Мальті (3,5), Угорщині (3,7), а найвищий – у Греції (20,8) та Іспанії (16,1).

Україна характеризується також й нижчим рівнем відтворення населення та трудового потенціалу, зокрема, порівняно у середньому по країнах ЄС в Україні рівень народжуваності на 0,5 проміле нижчий, а рівень смертності – на 4,2 проміле вищий; коефіцієнт народжуваності в розрахунку на одну жінку репродуктивного віку нижчий на 0,2.

В Україні в порівнянні з країнами Європи сформувався значно нижчий рівень імміграції та еміграції населення. За масштабами зовнішньої трудової міграції населення Україна є європейським лідером. Але мова йде про неофіційну трудову міграцію. У 2018 р. дані Національного банку України засвідчують, що обсяги переказів українських трудових мігрантів перевищують 9,0 млрд євро, що на 18,3 % більше, ніж у 2017 р., а це у 3,8 раза перевищує обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну.

В Україні за різними оцінками в зовнішній трудовій міграції бере участь від 12,0 % до 20,0 % населення працездатного віку, а це близько 3,0-5,0 млн осіб. Очевидними є не лише критично високі масштаби зовнішньої трудової міграції, але й вказане свідчить про швидке нарощування її темпів та посилення в зв'язку з цим загроз економічної та соціальної безпеки України.

Значення індикаторів продовольчої компоненти системи соціальної безпеки стали і наслідком, і причиною недостатньої соціальної безпеки в Україні (табл. 2).

Таблиця 2. Соціальна безпека України та ЄС у 2017 р.: параметри продовольчого забезпечення

Країни		Показники						
		Середньодобова калорійність раціону населення, ккал на особу	Частка у середньодобовому раціоні продукції рослинного походження, %	Частка у середньодобовому раціоні продукції тваринного походження, %	Індекс споживчих цін на основні групи продовольчих товарів	Частка витрат на харчування у сукупних споживчих витратах, %	Частка витрат на сплату комунальних платежів у сукупних споживчих витратах, %	Частка витрат на відпочинок і культуру у сукупних споживчих витратах, %
Україна		2742	71	29	17,9	54,3	17,2	1,5
ЄС-28	в середньому по країнах	3416	71	29	2,1	12,3	22,5	8,5
	максимальне значення	3793	78	22	6,0	19,5	29,1	11,0
	мінімальне значення	2877	61	39	-1,9	8,1	10,4	4,5

Джерело: складено за [9, 12, 13, 14, 15]

Так, у 2017 р. середньодобова калорійність раціону населення в Україні склала 2742 ккал, тоді як в середньому у ЄС – 3416 ккал (на 24,6 % більше). Серед європейських держав найменший калорійний харчовий раціон мають кіпріоти (2661 ккал на добу), болгарари (2877), словаки (2902), угорці (2988), а найбільш калорійний (понад 3500 ккал на добу) у бельгійців (3793), австрійців (3784), ірландців (3591), люксембуржців (3568), італійців (3539). Загалом, диференціація з-поміж Україною та найвищим рівнем цього показника порівняно з країнами ЄС склала 38,3 %. Але, як бачимо, значення цього показника в Україні навіть поступається й мініимальному рівню в країнах ЄС. Зазначене є свідченням недостатнього споживання населенням необхідних продуктів і, таким чином, ускладнення можливостей до належного відтворення.

У країнах ЄС населення має кращі фінансові можливості, що відображається у структурі витрат. Якщо в Україні на харчування припадає 54,3 % сукупних споживчих витрат, то в середньому в країнах ЄС – лише 12,3 %. Рівень витрат на харчування, навіть в країнах Європи з максимальним значенням цього показника, істотно нижчий – на 34,8 в. п. Відмітимо, що у споживчих витратах країн ЄС найменше на харчування витрачали домогосподарства Люксембургу, Австрії та Ірландії – менше ніж 10,0 %, а найбільше – Литви, Естонії, Болгарії (близько 20,0 %).

Відносно порівняльних можливостей європейців та українців щодо витрат на відпочинок і культуру характерні аналогічні тенденції. Якщо в Україні частка витрат за цим джерелом становила лише 1,5 %, то в середньому в країнах ЄС – 8,5 %, а в країнах-лідерах за цим показником – понад 10,0 % (Фінляндія – 11,0 %, Данія – 10,9 %, Мальта – 10,8 %, Словаччина – 10,6 %).

У зв'язку зі високими темпами інфляції та нестабільністю національної грошової одиниці, населення України також постійно перебуває у шоківому стані. Зокрема, у 2017 р. індекс споживчих цін на основні групи продовольчих товарів склав 17,9 %, тоді як в середньому по країнах ЄС – 2,1 %.

Водночас, варто звернути увагу, що рівень витрат громадян в країнах ЄС на оплату комунальних платежів вищий – 22,5 % (Естонія – 29,1 %, Великобританія – 28,4 %, Кіпр – 26,5 %, Німеччина – 25,6 %, Бельгія і Чехія – 24,5 %, Ірландія – 23,9 %), тоді як в Україні – 17,2 %. Оскільки відбувається постійне підвищення вартості комунальних послуг, таку ситуацію не слід розцінювати як позитив, а також значна частка населення України знаходиться на межі бідності та не може повноцінною мірою фінансувати отримувані житлово-комунальні послуги.

Висновки. Соціальна безпека України – це такий стан розвитку, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Проте соціальні виклики безпеки України посилюються, особливо за напрямками відтворення населення та трудового потенціалу, функціонування соціальної сфери та ринку праці, доходів і зайнятості населення. Вони призводять до погіршення умов праці та зниження матеріального достатку, депопуляції та старіння нації, поширення бідності та розшарування матеріального становища громадян, погіршення матеріально-технічного, фінансово-інвестиційного та інтелектуально-кадрового забезпечення охорони здоров'я, освіти, культури, мистецтва, спорту та, як наслідок, – зниження соціальної захищеності населення, посилення настроїв незадоволеності життям і соціальною політикою влади, включно з бажанням еміграції та зовнішньої трудової міграції.

Низький рівень конвергенції реформ і перетворень у сфері соціальної безпеки України та ЄС обумовлюється пасивністю та фінансовою неспроможністю існуючої державної політики, надмірно великою кількістю цілей і малою кількістю засобів їх досягнення, зокрема: відсутністю реальних можливостей для реформування політики відтворення ринку праці та регулювання зайнятості населення; обмеженим впливом державної політики на підвищення рівня реальних доходів населення та реформування системи соціального захисту найманих працівників та трудових мігрантів; відсутністю ефективного соціального діалогу та співпраці членами-партнерами ЄС; поглибленням регіональних диспропорцій розвитку соціальної інфраструктури та відсутності процедури реалізації норм і практик ЄС розвитку первинної ланки охорони здоров'я; невідповідністю освітнього потенціалу потребам інноваційного розвитку економіки регіонів; посиленням гендерного насильства, дискримінації жінок та чоловіків на ринку праці та слабкій їх соціальній захищеності у суспільстві. Європейський досвід свідчить, що ефективним є лише комплексний підхід до вирішення окреслених проблем шляхом вирівнювання критичних деформацій соціальної безпеки.

Наближення українських стандартів соціальної безпеки до країн ЄС в процесі євроінтеграції, просторово-структурна зв'язаність та вирівнюваність елементів системи соціальної безпеки є необхідною умовою модернізації та формування в Україні більш надійної системи соціальної захищеності особи за європейськими підходами, принципами та нормами.

Державну політику у сфері конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС, зокрема в частині регулювання міграційних процесів, слід спрямувати на досягнення мети системного розвитку людського капіталу та впроваджувати за напрямками: забезпечення демографічної безпеки, модернізація системи охорони здоров'я, відновлення системи якості освіти, збереження культурних цінностей, становлення конкурентоспроможного ринку праці, покращення доступності житла, розбудова соціальної інфраструктури, системне соціальне страхування населення.

У процесі радикальної модернізації системи соціальної безпеки органам державної влади слід передусім спрямувати зусилля на подолання негативного впливу зазначених викликів і загроз, що й визначає перспективи подальших досліджень. Зволікання з їх подоланням об'єктивно ускладнює і відтермінує результат повноцінної інтеграції України до ЄС.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление. Сокр. пер. с англ. Е. Л. Леонтьева. М. : Экономика, 1989. 519 с.
2. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації. К. : Знання України, 2020. 423 с. С. 309-339.
3. Варналій З. С., Галушка З. І. Соціальна безпека як система. Економіка і управління: Науковий журнал. 2010. №3 (47). С. 94-100.
4. Гошовська В. А. Соціальна домінанта національної безпеки. Стратегічна панорама. 2003. № 2. С. 97.
5. Економічна безпека: Навчальний посібник. За ред. Варналія З. С. Київ. 2008. 302 с.
6. Іляш О. І. Наукові передумови ідентифікації категорії «соціальна безпека регіону». Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. 2010. Вип. 7. Ч. 3. С. 37–62.
7. Куценко В. І., Удовиченко В. П. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. 656 с. С. 15.
8. Ляшенко О. М. Соціально-економічна безпека суб'єктів господарювання за умов глобалізації. Вісник ТНЕУ. 2007. № 5. С. 357–359.
9. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи їх вирішення. Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. 460 с. С. 42-50.
10. Оніщенко В. О., Завора Т. М., Чепурний О. В. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 274 с.
11. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. URL : www.niisp.gov.ua

12. Analytical report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018». Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukr.].
13. Eurostat (2018). Population change – Demographic balance and crude rates at national level. URL http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind
14. Public Union «Economic Discussion Club» (2019). Analytics. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analityka> [in Ukr.].
15. State Statistics Service of Ukraine (2019). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukr.].

References

1. Ansoff, I. (1989). *Stratehicheskoe upravlenye [Strategic Management]*. Moscow : Economics [in Rus.].
2. Varnalii, Z. S. (2020). *Ekonomichna ta finansova bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi [Economic and financial security of Ukraine in the conditions of globalization]*. Kyiv : Znannya Ukrainy [in Ukr.].
3. Varnalii, Z. S., & Galushka, Z. I. (2010). *Sotsial'na bezpeka yak systema [Social Security as a System]*. *Ekonomika i upravlinnya: Naukovyy zhurnal – Economics and Management: Scientific Journal*, 3 (47) [in Ukr.].
4. Hoshovskaya, V. A., (2003). *Sotsial'na dominanta natsional'noyi bezpeky [The Social Dominant of National Security]*. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 2 [in Ukr.].
5. Varnalii, Z. S. (Ed.). (2008). *Ekonomichna bezpeka [Economic Security]*. Kyiv. [in Ukr.].
6. Ilyash, O. I. (2010). *Naukovi peredumovy identyfikatsiyi katehoriyi «sotsial'na bezpeka rehionu» [Scientific prerequisites for identification of the category «social security of the region»]*. *Zbirnyk naukovykh prats' Luts'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu – Collection of scientific papers of Lutsk National Technical University*, 7, Part 3 [in Ukr.].
7. Kutsenko, V. I. & Udovychenko, V. P. (2011). *Sotsial'na bezpeka v konteksti staloho rozvytku [Social security in the context of sustainable development]*. Chernihiv: Publisher Lozovy V. M. [in Ukr.].
8. Lyashenko, O. M. (2007). *Sotsial'no-ekonomichna bezpeka sub'yektiv hospodaryuvannya za umov hlobalizatsiyi [Socio-economic security of economic entities in the conditions of globalization]*. *Visnyk TNEU – TNEU Bulletin*, 5 [in Ukr.].
9. Novikova, O. F. (1997). *Sotsial'na bezpeka: orhanizatsiyino-ekonomichni problemy i shlyakhy yikh vyrishennya [Social security: organizational and economic problems and ways to solve them]*. Donetsk: IEP NAS of Ukraine [in Ukr.].
10. Onyshchenko, V. O., Zavora, T. M. & Chepurnyi, O. V. (2015). *Sotsial'na bezpeka rehionu: teoretychni ta prykladni aspekty [Social security of the region: theoretical and applied aspects]*. Poltava: PoltNTU [in Ukr.].
11. Pyrozhkov, S. I. *Kontseptual'ni pidkhody do formuvannya systemy natsional'noyi bezpeky Ukrainy [Conceptual approaches to the formation of the national security system of Ukraine]*. URL: www.niisp.gov.ua [in Ukr.].
12. Analytical report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018». Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukr.].
13. Eurostat (2018). Population change – Demographic balance and crude rates at national level. URL http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind
14. Public Union «Economic Discussion Club» (2019). Analytics. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analityka> [in Ukr.].
15. State Statistics Service of Ukraine (2019). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukr.].

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Варналій Захарій Степанович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка

e-mail: vzs1955@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6654-8760>

Білик Ростислав Романович, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

e-mail: r_biluk@gmail.com

Хмелевський Микола Олександрович, кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки Національного транспортного університету, м. Київ.

e-mail: general@ntu.edu.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Варналий Захарий Степанович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

e-mail: vzs1955@gmail.com

Билык Ростислав Романович, доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, менеджмента и администрирования,

Черновецкий национальный университет имени Юрия Федьковича,

e-mail: r_biluk@gmail.com

Хмелевский Николай Александрович, кандидат экономических наук, профессор кафедры экономики, Национальный транспортный университет, Киев.

e-mail: general@ntu.edu.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Varnalii Zakharii, Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance
Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: vzs1955@gmail.com

Bilyk Rostislav, Doctor of Economics, Associate Professor,
Chernivtsi National University of Yuriy Fedkovych,
e-mail: r_biluk@gmail.com

Khmelevskiy Mykola, PhD (Economics), Professor, Department of Economics,
National Transport University, Kyiv.
e-mail: general@ntu.edu.ua

Подано до редакції 09.03.2020
Прийнято до друку 27.03.2020

УДК 330.342.146

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-114-119>

ГІПОТЕЗА ПРО ЗАКОН МАТЕРІАЛЬНОЇ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ТА ЇЇ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДИНОЮ

Воробієнко П. П.

Тема дослідження спрямована на вирішення проблеми досягнення стабільного розвитку суспільства, тому є актуальною.

Проблема полягає в тому, що, за наявною аксіомою економіки, матеріальні потреби людини є безмежними. Таким чином, ця аксіома виправдовує та стимулює прагнення до надзбагачення, яке досягається навіть порушенням законів. Нездоланне намагання бути матеріально успішним призвело до нерівності людей і країн. Незважаючи на всі зусилля, наразі нерівність стрімко зростає. Виникає питання про те, яке задоволення дає людині досягання матеріальних цілей? Дослідження задоволеності людини від отримання матеріальних благ широко освітлюється в літературі, однак математичної моделі залежності задоволеності людини від матеріальних благ, а також одиниці виміру задоволеності не було розроблено. Відсутність математичної моделі не дає змоги з'ясувати закономірності цього явища – задоволеності людини в процесі одержання матеріальних благ.

У статті висунуто гіпотезу про те, що закон задоволеності людини від матеріальних благ виражається логарифмічною функцією, яка зсунута по осі абсцис так, що при нульовій абсцисі функція дорівнює нулю. Введено одиницю задоволеності, яку названо комфорт. Запропоновано відчуття задоволеності виражати першою похідною від логарифмічної функції. Як відомо, ця функція з ростом аргументу наближається до нуля.

Упровадження закону задоволеності людини від матеріальних благ у вигляді математичної моделі дає підстави зробити фундаментальні висновки. Так як зростання задоволеності зі збільшенням матеріальних благ сповільнюється, а відчуття задоволеності взагалі наближається до нуля, то не варто слідувати основній аксіомі економіки капіталістичного суспільства та витрачати надзусилля для задоволення матеріальних благ, тим більше, що відчуття від цього ставатимуть нульовими. Наукові дослідження доводять, що людина спроможна засвоювати нові ідеї, здатна вчитися й застосовувати здобуті знання в повсякденні. Це надає впевненості, що завдяки якісній мотиваційній імплементації запропонованого закону люди усвідомлять його як особистісну життєву стратегію, а розвиток суспільства стане більш стабільним.

Ключові слова: матеріальна задоволеність, закон матеріальної задоволеності, чинники сталого розвитку, індекс щастя.

ГИПОТЕЗА О ЗАКОНЕ МАТЕРИАЛЬНОЙ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ И ЕЕ ВОСПРИЯТИЕ ЧЕЛОВЕКОМ

Воробієнко П. П.

Тема исследования направлена на решение проблемы достижения устойчивого развития общества, поэтому является актуальной.

Проблема заключается в том, что, по имеющейся аксиоме экономики, материальные потребности человека безграничны. Таким образом, эта аксиома оправдывает и стимулирует стремление к сверхобогачению, которое достигается даже нарушением законов. Упорное стремление быть материально успешным привело к неравенству людей и стран. Несмотря на все усилия, пока неравенство стремительно растет. Возникает вопрос о том, какое удовольствие дает человеку достижения материальных целей? Исследование удовлетворенности человека от получения материальных благ широко освещается в литературе, однако математической модели зависимости удовлетворенности человека от материальных благ, а также единицы измерения удовлетворенности